

NEAMUL MORȚUNILOR ȘI PREZENȚA LOR ÎN COMUNA DĂMIENEȘTI

Ioan Ungureanu

The Morțun's and their presence in Dămienești village Summary

Originally from Maramureș, starting with the XVI-th century, The Morțun's have spread in many places from Moldova.

Vasile Morțun was the most important member of this large family. Between 1907-1916 he was minister of public works and then minister of internal affairs and he was involved, among other things, with the building of the schools from Dămienești, Drăgești and Poiana Iurașcu. His deed could be explained by the fact that after the death of his uncle Costachi Morțun, who didn't have children, he became the heir of Dămienești estate. His uncle not only let him the estate but also the mission to start the building of the three schools mentioned above, with 30.000 lei, money he had to use from the fund his uncle had donated to the Home Schools.

Key words:*The Morțun's family, Moldova, Dămienești, Costachi Morțun, Vasile Morțun.*

Cuvinte cheie: *familia Morțun, Moldova, Dămienești, Costachi Morțun, Vasile Morțun.*

1. Scurtă privire asupra obârșiei acestui neam

Mai mulți autori s-au oprit asupra originii acestei familii, fapt ce semnifică recunoașterea importanței și rolului care l-a avut în decursul vremii. Între respectivii autori se înscriu C. Sion cu a sa lucrare de căpetenie scrisă la sfârșitul secolului al XIX-lea¹, I. Nădejde², Nicolae Iorga³, dar și Cora Barbu, Lenormanda Benari și Gheorghe Popescu, într-o lucrare comună din anul 1970⁴.

Descălecați din Maramureș, hrisoveliți de domnii Moldovei cu unele dării – precum cele ale lui Petru Șchiopul care la 1590 dăruia lui Pavel Morțun, pentru o faptă vitejească, moșia Budenița⁵ –, membrii acestei familii se vor consacra ca răzeși și vechi mazili, căpătând treptat un rol economic și social-politic tot mai însemnat în România modernă.

Începând cu secolul al XVI-lea se vor răspândi, treptat, în ținuturile Suceava,

¹ C. Sion, **Arhondologia Moldovei**, Iași, 1892, p. 212.

² I. Nădejde, **Biografia lui V.G. Morțun și genealogia familiei**, București, 1923.

³ Nicolae Iorga, **Arhiva Istorică**, tom 1, partea I, p. 35 și 83.

⁴ Cora Barbu, Lenormanda Benari, Gheorghe Popescu, **Izabela Sadoveanu. Viața și opera**, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1970, p. 7 – 15.

⁵ **Ibidem**, p. 7-8.

Neamț, Roman și Bacău, unde se vor dovedi oameni vrednici, chibzuți și carismatici, înrându-se cu marile familii boierești ale vremii. Astfel, în anul 1818, între demnitarul ținutului Roman era și Nicolae Morțun, nimeni altul decât cel semnalat de Toader Gorovei în raportul ce îl înainta Isprăvniciei Romanului, prin care arăta că până să cerceteze el faptele, respectiva instituție făcuse deja răvaș lui Nicolae Morțun ...*ca să facă izvod* (listă, tabel – n.n.) *de toată dijma ce să va strânge de cătră domnul căminar* (Gheorghe Hermeziu – n.n.) de pe moșia ce era arendată acestuia de către Schitul Drăgeștii de Jos.

Una dintre trăsăturile caracteristice ale acestei familii a fost aceea a setei de cunoaștere, mulți dintre membrii săi școlindu-se în Italia, Austria, Franța, Germania sau în țară prin angajarea unor profesori străini, așa cum procedase după anul 1854 Grigore Morțun pentru învățatura copiilor săi⁶, angajându-l pe Franț Edinachevici.

Pe unii reprezentanți de seamă ai acestei familii îi vom întâlni în primele rânduri ale celor ce s-au dedicat cu toată ființa în slujba marilor înfăptuiri ale neamului românesc. Astfel, către jumătatea secolului al XIX-lea, paharnicul Nicolae Morțun, ca și Costachi Morțun (cunoscut ca fiu de mare boier) erau deputați în Adunarea Obștească a Moldovei, Dumitru Morțun avea să fie un înflăcărat participant, alături de Vasile Alecsandri, la mișcarea revoluționară de la Iași din anul 1848, iar între fervenții susținători ai Unirii Principatelor s-au aflat și frații Manolache, Gheorghe (zis Iordache) și Constantin (Costachi) Morțun.

În lista celor 47 de mari proprietari din ținutul Roman care aveau dreptul de a alege și de a fi aleși în Divanul ad-hoc al Moldovei – listă întocmită la 30 august 1857 – era și serdarul Gheorghe (Iordache) Morțun⁷. Iar la 4/16 septembrie 1857, printr-o depeșă telegrafică expediată din Fălticeni era anunțată alegerea ca deputat în Adunarea ad-hoc, din partea micilor proprietari din districtul Suceava, a lui Constantin (Costachi) Morțun⁸. Și tot el se afla între cei 11 semnatari ai Comitetului deputaților micilor proprietari care la 4 decembrie 1857 și-au ales ca președinte pe Dimitrie Cracte⁹. În aceeași perioadă și stolnicul Ion Morțun era înregistrat ca alegător pentru Adunarea ad-hoc din partea proprietarilor din districtul Botoșani¹⁰.

Membrii acestei familii au ocupat de-a lungul vremii și diverse funcții dregătorești în organele administrative locale și centrale, iar prezența lor în rosturile politice și economico-sociale ale României moderne s-a făcut și mai evidentă. Astfel, în anul 1870, primar al Bacăului era Nicolae Morțun¹¹, iar în anul 1921, proprietar al

⁶ Costache Radu, **Bacăul de la 1850 la 1900**, ediție îngrijită de Lucian Șerban, Editura Egal, Bacău, 2008, p. 62.

⁷ **Documente privind Unirea Principatelor**, vol. I, București, Editura Academiei R.S.R., 1961, p. 202-203, nr. 262.

⁸ **Ibidem**, p. 220-221, nr. 289.

⁹ **Ibidem**, p. 258, nr. 338.

¹⁰ **Ibidem**, p. 146-147, nr. 185.

¹¹ Costache Radu, **op.cit.**, p. 126.

moșiei Spiridonești era Gheorghe Al. Morțun¹².

Însă figura cea mai reprezentativă va fi cea a lui Vasile Morțun – fiul lui Gheorghe (Iordachi) Morțun –, mai întâi ca membru fondator al P.S.D.M.R. și apoi membru de seamă al Partidului Liberal (după așa-zisa „trădare a generoșilor”), devenind succesiv ministru al lucrărilor publice și de interne în mai multe guverne dintre anii 1908 și 1916¹³.

Merită evidențiat și faptul că din această familie s-au ridicat și alte mari personalități, precum Izabela, căsătorită Sadoveanu, cea care avea să devină o militantă de seamă a dezvoltării învățământului românesc și a emancipării femeii. Izabela se născuse la Bacău, la 24 februarie 1870, fiind al doilea copil din cei șase ai lui Gheorghe (zis Iorgu) și al Eleonorei Morțun¹⁴. Nu mai puțin meritoriu este și faptul că verișoara Izabelei era Ortansa Morțun¹⁵, cea care va deveni soție a atașatului militar al României la Paris, colonelul Gheorghe Văsescu, familie din care vor rezulta copiii Constantin (căpitan erou căzut la datorie în Valea Oituzului în anul 1916 și înmormântat în Cimitirul Central din Bacău) și Viorica, cea care se va căsători cu inginerul Ion C. Agarici și care, la rândul-i, în calitate de președintă a Societății de Cruce Roșie a Județului Roman a salvat multe vieți de evrei aflați în „Trenul morții”, la 3 iulie 1941¹⁶.

1.1. Costachi Morțun

Nu știm contextul în care Constantin Morțun va deveni proprietarul moșiei Dămieniști după ce, așa cum s-a arătat, înaintea Unirii Principatelor fusese proprietar în ținutul Suceava. Aceasta s-a produs în jurul anului 1870 când va fi cumpărat de la Iordachi Hermeziu respectiva moșie. Atestarea faptului că era proprietar al moșiei Dămieniști rezultă și din consemnarea vecinătăților moșiei statului de la Călinești pe o hartă din anul 1892 – când s-au scos la vânzare ultimele 88 loturi de câte 5 hectare (în total 440 hectare) –, pe care apare ca atare în vecinătatea hotarului nord-estic al moșiei Drăgești, aflată în proprietatea lui Costache Agarici¹⁷.

Casa Morțun din Dămieniști

¹² Arhivele Naționale Bacău, **fond Primăria comunei Dămieniști**, dos. 1/1920, f. 115.

¹³ Ion Mamina, Ion Bulei, **Guverne și guvernanți, 1866-1916**, București, Editura Silex, 1994, p. 221.

¹⁴ Cora Barbu, Lenormanda Benari, Gheorghe Popescu, **op.cit.**, p. 10.

¹⁵ **Ibidem**, p. 15.

¹⁶ Ioan Ungureanu, **Familia Agarici. Genealogii, fapte, destine**, în *Carpica*, XXXII, 2003, p. 233-239.

¹⁷ Ioan Ungureanu, **Unele considerații cu privire la aplicarea legislației agrare și administrative în comuna Călinești, județul Roman, între anii 1864-1892**, în *Carpica*, XXIV, 1993 (vezi harta).

Întrucât nu a avut urmași direcți, după decesul său care se va fi produs în preajma anului 1906, legatarul universal testamentar al averii sale – cu drepturi depline și de proprietar – va deveni unul din nepoții săi de frate, Vasile Gh. (Iordachi) Morțun. Dacă va fi fost de mai multe ori căsătorit, de asemenea, nu avem cunoștință. Suntem însă siguri că una din aceste căsătorii s-a încheiat tragic la 20 iunie 1879 – când avea doar vârsta de 45 de ani –, în locuința din Strada Mare a Târgului Dămieniști, unde soția sa, Elena, născută Jochim, decedase la orele 17. Avea numai vârsta de 22 ani, ceea ce ne face să credem că mariajul nu se înfăptuise mai devreme de anul 1875¹⁸.

În memoria soției sale îi va ridica la mormântul acesteia un impunător monument realizat din marmură de Carara, care și astăzi înobilează patrimoniul comunei, fiind o adevărată operă de artă¹⁹. De asemenea, intuim că această situație nefericită, ca și inexistența urmașilor direcți îl va fi determinat pe Costachi Morțun să creeze, în cadrul Fondului Casei Școalelor, propria sa fundație care îi poartă numele.

Pătruns de considerente umanitare, Costachi Morțun lăsa prin testament Casei Școalelor suma de 30.000 lei și un teren în centrul satului Dămieniști în vederea construirii unui local de școală, precum și a unui azil pentru copii mici (grădiniță, n.n.)²⁰. Punerea în operă a acestei generoase donații va cunoaște după anul 1907 unele modificări benefice. Pornind de la cerințele dezvoltării învățământului în mediul rural, Casa Școalelor în înțelegere cu Vasile Gh. Morțun, în calitatea sa de legatar universal al averii unchiului său și de ministru al lucrărilor publice, vor reorienta destinația respectivei donații, hotărând să se construiască trei localuri de școală cu cei 30.000 lei, renunțându-se la construirea azilului de copii. Astfel, respectiva sumă se destina pentru construirea școlilor în Dămieniști, în cătunul Negri și în Poiana lui Iurașcu.

Întrucât la acea dată cătunul Negri, constituit în anul 1879, avea puțini locuitori, iar satul Drăgești (care încă aparținea de comuna Negri) era mult mai populat, donația a fost reorientată spre construirea acestor școli în satele Dămieniști, Drăgești și Poiana Iurașcu. Lucrările începute în anii 1907-1908 au fost executate în regie de către Serviciul tehnic al județului Roman, cele din Dămieniști și Poiana Iurașcu fiind recepționate în anul 1908 – când s-a eliberat și cea mai mare parte a sumei rămase pentru efectuarea tuturor plăților, respectiv 27.099 lei²¹ –, iar cea din Drăgești, în anul 1909. Prima licitație pentru construirea școlii din Dămieniști se desfășurase la 26 februarie 1907, iar cea de a doua, la 15 martie 1907²².

Dar să prezentăm mai întâi excepționalul monument pe care îl dedicase regretatei sale soții.

¹⁸ Arhivele Naționale Bacău, **Starea civilă Dămieniști**, dos. 27/1879, f. 51.

¹⁹ Vezi imaginea acesteia și textul inscripționat pe soclu, ca și comentariul nostru.

²⁰ Arhivele Naționale București, fond **Casa Școalelor**, dos. 128/1904.

²¹ Ministerul Instrucțiunii Publice, **Anuarul Oficial al Casei Școalelor pe 1908-1909**, p. 250, *Fundațiunea Costache Morțun*.

²² *Monitorul Oficial*, nr. 10.793/23 martie 1907.

Simbolizând vârsta fragedă, frumusețea și inocența acesteia, realizat în stilul neoclasic roman, probabil de către un sculptor italian, monumentul aflat și astăzi în perfectă stare, este așezat la căpătâiul defunctei din micuțul și vechiul cimitir părăsit, din fața bisericii de lemn. Soclul este din blocuri masive de marmură gri, iar statuia este sculptată în marmură albă.

Pe soclul este gravat următorul text:

ELENA MORTZUN

Născută Jochim

Născută în 1857, aprilie 26 și răposată în 1879, iunie 20.

Din mare iubire de soțul meu (iubit ? ilizibil)

Neîndurata moarte, în lacrimi m-a răpus.

Vai, umbra mea de-atuncea cu dragoste urmărește

De tine, zi și noapte, ea nu se despărțește.

Și când adie vântul cu glasul său cel jalnic,

Dumbrava când suspină, când geme râul tainic,

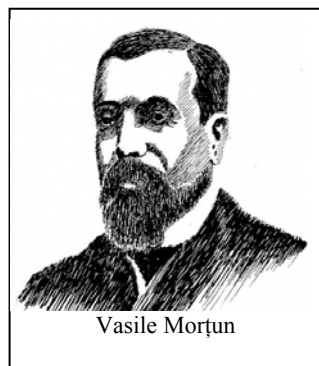
Spuind pioasă rugă, de-aici, la Dumnezeu,

Să știi atunci, iubire, că este glasul meu.

1.2. Vasile Morțun

S-a născut la 30 noiembrie 1860 în orașul Roman și a decedat la 30 iulie 1919 la Broșteni, județul Neamț, acolo unde își avea conacul și moșia ce le moștenise de la tatăl său.

Vasile Morțun

Descendent al vechilor familii purtătoare ale acestui patronim și fiu al lui Gheorghe (zis Iordachi) Morțun, până în 1875 Vasile Morțun a învățat la Institutul Academic din Iași, apoi la Colegiul „Saint Barbe” din Paris și la Facultatea de Litere și Filozofie din Bruxelles.

După întoarcerea în țară, în 1883, ca militant al ideilor socialiste, preia conducerea revistei *Contemporanul*.

În 1888 devine lider al Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România, în 1900 trece în P.N.L. cu grupul așa-zis al „generoșilor”, iar din 1901 devine deputat liberal. Între 12 martie 1907 și 28 decembrie 1910 ocupă funcția de Ministru al Lucrărilor Publice în cele trei guverne liberale, iar din 4 ianuarie 1914 până în 11 decembrie 1916 este Ministru de Interne. Era apreciat ca mare orator, literat și adorator de artă, un om de omenie²³.

²³ Ion Mamina, Ion Bulei, *op.cit.*, p. 221.

După decesul lui Costachi Morțun, unchiul său, devine prin testament legatar universal al întregii averi mobile și imobile a acestuia. După cum s-a arătat mai sus, în calitate de ministru al lucrărilor publice va urmări aplicarea întocmai a învoielii realizate cu Casa Școalelor de construire a celor trei școli din satele amintite, din Fondul Costachi Morțun.

Până în preajma anului 1918, când moșia Dămieniști va fi vândută, în calitate de moștenitor s-a îngrijit de buna administrare a acesteia prin vechilul Nicolau. Dar să urmărim cum prezintă unele aspecte privitoare la moșia Dămieniști judecătorul Nicolae N. Pancu care în anii 1906-1907 și-a desfășurat activitatea la Judecătoria Ocolului Dămieniști: *...Moșia Dămieniști a lui Konu Vasilache Morțun era administrată de un vechil cum se zicea în Moldova. Îl chema Năcolau. Morțun, absorbit de treburile politice în preajma primului său ministeriat, vinea rar pe la Dămieniști. Și tot așa de rar se întâmpla să stea mai mult ca o zi sau două. Mai ales că în cealaltă parte a județului Neamțu mai avea o altă moșie mare „Bachna”, așa că timpul trebuia să și-l împartă când la o moșie – când la alta²⁴.*

Din lipsă de alte informații deducem că ministrul Vasile Morțun va fi având un băiat cu numele de Dumitru care probabil era mai mult timp prezent la conacul din Dămieniști.

Aceasta se poate constata și din faptul că un nepot al ministrului ce se numea tot Vasile, și care în anul 1943 era șeful Uzinei Hidraulice Gherăești-Bacău, solicita primarului comunei Dămieniști un extract de naștere care să îi confirme că s-a născut în Târgul Dămieniști la data de 13 martie 1907, fiind fiul lui Dumitru Morțun și al Mariei – documentul fiindu-i necesar pentru căsătorie și cazier²⁵.

În calitate de ministru secretar de stat la Departamentul Lucrărilor Publice, prin Decretul Regal Nr. 3.987 din 28 decembrie 1910, lui Vasile Morțun i s-a conferit Ordinul „Carol I în grad de comandor”²⁶.

Din nefericire, documentarea de care dispunem nu ne-a permis să aflăm când și cum moșia Dămieniști a ajuns în proprietatea altei persoane, fie prin mariajul unei fiice din familia Morțun, fie că a fost vândută de către ministrul Vasile Morțun.

Probabil că aceasta se va fi produs în jurul anului 1915, întrucât în anul 1918 moșia era în proprietatea lui I. N. Pilat (un posibil ginere ?) și era administrată de către evreul Friedrich Leibovici²⁷. Este foarte posibil ca acest I. N. Pilat să se fi înrudit în modul arătat mai sus cu Morțuneștii, iar el să fi fost, la rândul-i, cel ce va fi vândut de fapt moșia pe care ar fi primit-o de zestre soția sa, întrucât la 5 martie 1919 apare un nou proprietar al acestei moșii, anume inginerul Gheorghe Roiu²⁸.

²⁴ Nicolae N. Pancu, **Sub Vulturul Moldovei**, Tipografia *Cultura*, București, 1934, p. 65.

²⁵ Arhivele Naționale Bacău, **fond Primăria comunei Dămieniști**, d. 4/1943, f. 13.

²⁶ *Monitorul Oficial*, Nr. 218/30 dec. 1910, p. 8.833.

²⁷ Arhivele Naționale Bacău, **fond Primăria comunei Dămieniști**, d. 2/1918, f. 2.

²⁸ **Ibidem**, d. 1/1919, f. 533. Vezi la **Reforma agrară din 1921**.